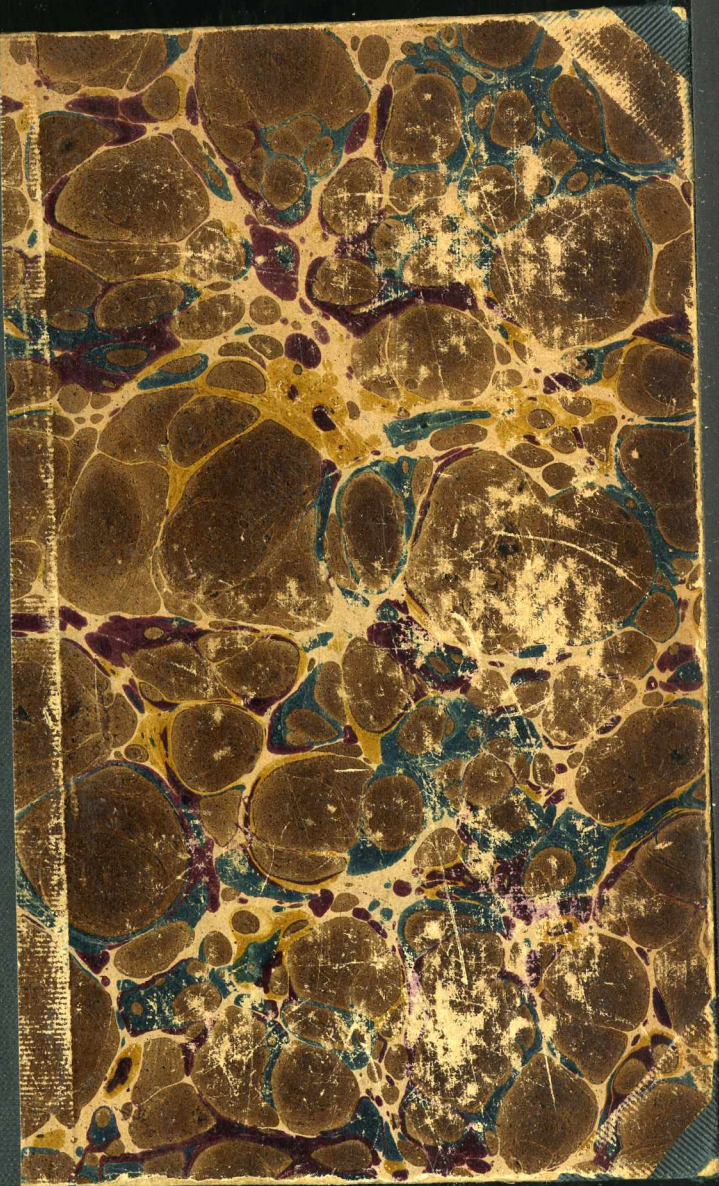

Politikai
röpiratok.

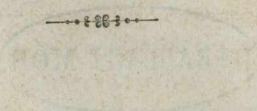
170.

170
1569

ÁTALÁNOS

ORSZÁGÁLLAPOT-TAN.

IRTA

SASKU KÁROLY.

3.

PESTEN, 1857.

RÁTH MÓR KÖNYVÁRUSNÁL.

615 F32 00565802

DR. BALLAGI MÓR.

Pesten, 1857.

Nyomt. Gyurian Józsefnél, papnövelde utca 7. sz.

Átalános országállapottan.

Az általános országállapottan azt adja elő, miktől függ általában az országok jó állapota.

Ország neve alatt közönségesen valamely nagy földterületen egy igazgatás alatt élő népet vagy népeket szoktak érteni. Sem a föld nép nélkül, sem a nép föld nélkül, magában országnak nem nevezhető; sőt valamely meghatározott nagy földterületen állandóan lakó népet is csak úgy lehet tulajdonkép országnak nevezni, ha rendezett polgáritársaságban él rajta.

Ezek szerint az ország állapota függ főleg a földtől, a lakosoktól, s a polgári szerkezettől; de függ még nagy mértékben az ország jólétét előmozdító eszközöktől is. S ezek egyenként vizsgálva a főbb tárgyai az általános országállapottannak.

I. Rész.
A földről.

A mi az országnak a földjét illeti, erre nézve függ az ország állapota

1-ör. A földterület nagyságától. Mert egyenlő körülményeket téve föl, jobb állapotban élhet valamely nép nagyobb földterületen, mint kisebbben :

a) A táplálkozásra nézve; mivel nagyobb földterület, egyenlő tulajdonságok mellett, többet terem mint a kisebb.

b) A kényelemre és foglalkozásra nézve; mivel nagyobb földterületen alkalmasabb helyet találhat magának, s azon könnyebben mozoghat, mint kisebbben.

c) A biztosságra nézve; mivel nagyobb földterületről nem oly könnyen lehet kiszorítani a népet, mint kisebbről, ha egyéb körülmények egyenlők; s bár a nagyobb területű földet többfelől támadhatja meg az ellenség, s ilyenkor azt kevés számú nép nehezen védheti, de viszont ő is könnyebben elvonulhat az ellenség elől, s annak előnyomulását a pusztán hagyott földön kijátszhatja; azonban a háboru esetei különben is ritkábbak

a békés időkhöz képest, s ennél fogva, a csupa terjedelmet tekintve, előnye van azon országnak, melynek nagyobb a földje, a kisebbhez képest, ha egyéb körülmények egyenlők.

d) A remélhető elszaporodásra nézve; mivel az elszaporodott maradék könnyebben fog a nagyobb földterületen nem csak megférni, hanem élélhetni is; míg másfelől a nép számához képest szűk területű országból a fölösleges nemzedék vagy kiköltözni kénytelen, ha van hova, vagy szűk helyen összeszorulva az egész népet inség fenyegeti; s az ily országnak védelme is igen nehéz, főleg tartós háboruban, mert csakhamar kifogyván eleségből a nép, s a helyből kiszorulván, sem megállapodni, sem kivált magát föntartani nem képes. Igaz ugyan, hogy sűrűbben lakó nép könnyebben mivelődik: de az elszaporodás ugy is elhozza ezt egy pár nemzedék alatt, az önföntartás pedig mindenek között legfőbb figyelmet érdemel.

2-or. Független az ország állapota a földtájától. Igen meleg vagy igen hideg földtáj nem oly kedvező az embernek mint a mérséklet, mind az élethosszuságot, mind az egészséget tekintve. Általán véve a hideg tájakon

hosszabb életűek az emberek, s csendesebb indulatuak mint a melegebbeken, de későbbben fejlenek ki, s a szaporodás gyérebb, a föld terméketlenebb, s az év nagy része tél, a honnan ott a népek nehezebben élnek; a meleg tájakon az emberek rövidebb életűek, de hevesebb indulatuak, korán kifejlődnek, a szaporodás nagyobb, a föld termékenyebb, az év nagyobb része meleg, a honnan ott az emberek könnyebben élnek. S e tulajdonságok azon mértékben növekednek, a mint valamely ország a forró vagy fagyos földtájhoz közelebb esik. A szoros értelemben vett fagyos földtájnak már csak a melegebb széle lakható, az is nyomoruságosan, s itt az emberi életkor a zordon lég miatt rövidebb, mely a testet nagyon rongálja, a föld terméketlensége miatt a gyér népesség csak halászatból és vadászatból élhet; a szoros értelemben vett forró földtájon az életkor rövid, a hőség az év nagy részében tikkasztó, sok betegség uralkodik, sok mérges állat van, de tél nincs, s azt csak tartós esőzések pótolják, a föld nagyon termékeny, a népesség nagyon szapora, és könnyen él. Ezek közt a mérsékelt földtájak közepén lévén, azokban sem a

hideg sem a meleg nem szerfölötti; kivált az ezeknek közepén fekvő országokban a hideg és meleg egyaránt tűrhető mértékben váltja föl egymást az évben, melynek itt egyik fele meleg, a másik hideg, fokoként növekedvén és fogyván mind a hőség mind a hideg. Ezekben annál fogva a hideg és meleg tájaknak fönt említett sajátságai mérsékelve egyesülnek. Itt az életkor hosszu, s mértékletes életmód mellett leghosszabb lehet, a test erős, az ész serény, legkevesebb betegség uralkodik, a szaporaság elég nagy, mérges állat kevés van, a föld közép termékenységű ugyan, de mind a melegebb, mind a hidegebb táji termékeknek nagy részét megtermi, s még elég alkalmas arra, hogy folytonos szorgalom mellett nagyszámu népességet eltápláljon, a munka is a tűrhető légmérsékletnél fogva nem oly terhes, mint a tikkasztó meleg vagy zordon hideg tájakon, az emberi ész pedig serény lévén, könnyebben tud magán segíteni, s általában találékony. A mérséklött földtájakon azonban, mindent összevéve, kedvezőbb azon országok helyzete, melyek e földtájaknak melegebb részén esnek; ezekben a tél könnyen tűrhető, s némelyikben alig érez-

hető, s az emberek nem kénytelenek hónapokig hajlékba szorulni, a föld termékenyebb, a népesség szaporább, bár valamivel rövidebb életü. A forró és mérséklett földtájak egyesülésénél pedig némely országok oly kellemes légmérsékletűek, hogy azokban mintegy örök tavasz uralkodik. E sajátságoknál fogva a legvirágzóbb állapotú országokat rendszeren a mérséklett földtájakon mutatják föl a történetek.

3-or. Függ az ország állapota földjének fekvésétől. Erre nézve nagy különbséget okoznak:

a) Az ország földjének a tengerszint fölötti magassága. Mert a forró földtájon is hidegebbek azon vidékek, melyek a tengerszinhez képest magasán fekszenek; viszont a hideg földtájon is melegebbek azon vidékek, melyek a tengerszinhez képest alacsonyan fekszenek. S innen van az, hogy a forró földtájon fekvő igen magas hegységeken minden légmérsékletű helyek vannak, alúlról a legmelegebbtől kezdve, fölfelé egészen az örökös hóig; s némely forró földtájon eső fön-sikok vagyis magas térföldek csaknem ugyanazon légmérsékletűek, mint a mérséklett földtájak némelyike.

b) Az ország földje fölszínének változatossága. Ugyanis, némelyiknek földje hegyes-völgyes, másiké lapályos, némelyiké hullám-alaku, némelyikén ezek egymást váltogatják. A hegyes vidék terméketlenebb, sőt némely része kopár, kivált a magas bérceken, de rendszeren kiesebb a hegyes vidék, levegője egészségesebb, vize jobb; a lapályos föld termékenyebb, de nem oly kies, levegője és vize nem oly jó. A hegyes vidék mivelése nehezebb, a lapályé könnyebb. Hegyes vidéken a közlekedés nehezebb és lassabb, a lapályon könnyebb és gyorsabb. A hullám-alakuban ezek közép mértékben vannak meg. Hegyes vidéket ellenség ellen védni könnyebb, a lapályt nehezebb. — Hegyek lapályokkal váltogatva, kedvező fekvésűek az országra nézve. A hegyek fekvése ugy legkedvezőbb a mellettök fekvő lapályra nézve, ha ezt az azon tájon dühöngő szelektől megvédik. Legalkalmatlanabb fekvésűek a hegysek akkor, ha az ország részeit egymástól, főleg a közepétől elszigetelik, kivált pedig, ha az ország közepén járhatatlan nagy hegyesség van. Legalkalmasabb mind a belközlekedésre mind a védelemre nézve, ha a nagy

hegységek az ország szélein vannak, kivált ha azt folyton körülveszik; de a külkereskedésre nézve ez alkalmatlan, ha csak elegendő számu szoros utak nincsenek közöttök a határon; tenger mellett fekvő országokra nézve ellenben akadályúl szolgálnak a tenger melletti hegyek a tengerrel érintkezésben. Kedvezőbb az ország helyzetére közlekedési tekintetben, ha a hegyek völgyei az ország széleiről a közepe felé, mint ha más irányban nyílnak; mert így az ország közepével könnyű az érintkezés a szélső vidékekről.

Az országban levő hegyek nem csak fekvésöknél fogva, hanem annyiban is figyelembe jönnek, a mennyiben az országnak szükséges ásványok nagyobb része azokból kerül ki, s az erdők is, melyek mind tüzelésre, mind építkezésre, mind közhasznu eszközök készítésére fát szolgáltatnak, leginkább a hegyeken, még pedig ott maguktól teremnek. Mert lehet ugyan a lapályokon is erdőket növelni nagy terjedelemben, s maga a természet is növel ott azokat, főkép nagy folyók környékén: de a hegyeket erre maga a természet mutatta ki alkalmasabbaknak: s a lapályokon nem is teremnek meg, kivált nagy mennyiségben, mind-

azon fa-nemek, melyek a hegyeken szoktak teremni, némelyek pedig ha megteremnek is a lapályokon, de nem diszlenek ott ugy mint a hegyeken, annyival is inkább, mivel még a hegyek különböző légmérsékletü magaslatain is más-más nemü fák diszlenek, már pedig a különféle használatokra különféle fanemek alkalmasabbak. Az erdőkkel borított érces hegyek kettős hasznuak az országra nézve, mivel mind a belső részeikben találtató ásványok mind a rajtok termett fák haszonvehetők. A kopár hegyeknek csak akkor van hasznuk, ha bennök hasznos ásványok találhatók, különben csak az ország haszonvehető területét szorítják meg, s a közlekedést akadályozzák, ugy szintén a járhatatlan bércek is, bár ércekkel és fákkal bővülködjenek, mivel kincseikhez férni nem lehet, és az örökös hóval fedett hegyek. Némely havasok tetején bő legelőjü fön-síkok vannak; az ilyenek marha-legeltetésre nyáron nagy hasznuak, mert legelőjük igen egészséges, azonban csak ugy haszonvehetők, ha a marha elegendő vizet is talál ott fönt, mi rendesen található is ott, hol a legelő kövér. Nagy hasznuak az országra nézve az olyan

hegyek, melyek gyümölcsfa-tenyésztésre és szőlőmivelésre alkalmasok.

Az igen nagy terjedelmű hegységek azonban szerfölött nagy földterületet foglalván el, kevés helyre szoritják a földmivelést, s a netalán alsóbb széleiken termő gyümölcsön kívül csak baromtartásra, bányászatra, faeszközök készítésére, gyáriparra, és ha a faszállítás a hegységből könnyen eszközölhető, fakereskedésre szoritják a népet; a honnan a hegyes vidék terjedelmes és termékeny lapályos környék nélkül, melyből elegendő elégséget szerezhessenek lakói, nem bir nagy népességet eltartani, s még így is mindig szegényebbül élnek lakosai a lapályon lakóknál. E mellett az igen nagy hegységekben nehéz az ott lakó népnek az egymással közlekedés a közben eső hegyágak miatt; a honnan a hegyes vidékek lakói rendszeren korlátozottabb ismeretűek szoktak lenni mint a nyílt földön lakók, kivéve ha a hegység fekvése olyan, hogy abból sok irányban lehet közlekedni más vidékkel.

Átalában az ország földszíneinek változatosága sokat tesz az ország állapotára; mert a változatos földszin sokféle termékekre al-

kalmas, az egyféle ellenben, bár legtermékenyebb is, csak kevés félére, s a többire nézve a nép más országokra szorul. Ezen esetben leginkább csak kis országokban fordul elő; mert a nagyobbakban többnyire, ha nagyobb távolságban is, föltalálhatók annak különféle vidékein a szükségesebb termékek, melyeket a belkereskedés által megszerezhetnek azon vidékek lakói, a melyekben hiányzik valamelyik. Sokat tesz még a földszin változatosága az ország kies és egészséges voltára is; a honnan az ily hazához a nép, ha különben élélhet benne, mindig jobban ragaszkodik.

c) Az ország területének alakja. Hosszu szük alakban alkalmatlanabb az ország fekvése mint kerekdedben, mind az igazgatásra és közlekedésre, mind a védelemre nézve. Oly kopár tengerparton azonban, melynek lakosai csupán vagy nagyobb részint tengerhalászatból vagy tengeri kereskedésből vagy mindkettőből élnek, nyereség az országnak, ha minél több tengert érint, s ha ahhoz a nép mindenütt közelről hozzáfér, főleg ha a másik oldalát az országnak járhatatlan nagy hegység vagy sivatag veszi körül. Legrosszabb az ország fekvésére nézve, ha közepén nagy

sivatag puszta van vagy nagy mocsárok. A nagy tavak is az ország közepén akadályai a szárazoni közlekedésnek; s annál alkalmatlabbak ott, ha nem is hajózhatók, sem, mint legnagyobb részöknek, vizök nem iható; ha hallal bővölködnek, halászat által ugyan adnak némi táplálékot, de nagyon megszorítják az ország földjét; a tavakat azonban, mint szintén a mocsárokat és posványokat is, lecsapolás által, ha van hova, ki lehet szárítani. Ha jól hajózható keskeny tengeröböl nyúlik be a tengerről az ország közepére: ez kedvező helyzet a tengerrel érintkezést tekintve, de az ellenséget a tengerről hamar bevezeti az ország szívébe.

4-er. Független az ország állapota a földnek től. Egyik földnek termékenyebb, másik szűkebben terem; egyik egy, másik más termékre alkalmasabb, egyik könnyebben, másik nehezebben mivelhető. Így a homok területek rendszeren csekély termékenységuiek, s annál fogva kevesebb népet táplálhatnak. Hatása van a földnek nagy területeken a vidék levegőjére és vizére is, s ezek által nagy mértékben az embernek és barmainak egészségére.

5-ör. Függ az ország állapota annak levegőjétől, mely akármely földtájon lehet egészségesebb vagy egészségtelenebb, a szerint, a mint a föld fekvése, fölszínének változatossága, a földnemek, s némely az egészre vagy nagy részére ható körülmények hozzák magukkal. Így a bűzhödt tengeröblök, bűzhödt nagy tavak, posványok, mocsárok, s igen lassu folyásu nyálkás folyók környékén, még olykor a legdúsabb növénytenyészet mellett is, kártékonyan hat a levegő az ember s barmai egészségére; a nagy sivatagokról fojtó, szárító szelek fúnak időnként a szomszéd ország földjére; homok területen a szél által a légbe fölvert és beszítt por, mint szintén a meszes területen is, ártalmas az egészségnek; meszes földterület fölött a lég mindig szárazabb, sok vizek közt eső lapályon, mint szintén nagy erdőségek között is, nedves és ködös. Sem a nagyon ritka, sem a nagyon sűrű levegő nem kedvező az ember egészségének. Az egészségtelen levegő miatt sok vidéken járvány betegségek, ragályok uralkodnak; de ezeket nem tekintve is, az egészségtelen levegőjü ország lakosai lassanként elsorvadnak, korán kihalnak, s a nép fogy inkább mint sza-

poródnék. Némelyiken azonban e körülmények közül lehet segíteni szorgalom által, például a mocsárok kiszáritása, a folyók szabályozása, nagy erdők ritkítása, a kopár földeknek növényekkel, s az ártalmas levegőjü vidéknek oly növényekkel beültetése által, melyek az állati életnek kevésbé kedvező alkatrészeket a levegőből beszíván, a légmört az emberre s baromra nézve egészségesebbé tegyék, st. cf. Minthogy az ember élete főtartására legelső szükség a jó levegő, ennél fogva egyik fő kelleke az országnak az, hogy a levegője egészséges legyen.

6-or. Függ az ország állapota annak vizétől. A jó ivható viz a levegő után legfőbb szüksége az embernek, mind italra, mind eledel-készítésre, mind nagy számu barmai számára; de szüksége a tiszta viz tisztálkodás, mosás, fürdés végett is, továbbá a kézi mesterségek folytatásához. Legkedvezőbb az országra nézve viz tekintetében, ha annak földjét sok források, patakok, folyók öntözik, melyek, azonkívül hogy jó ivó vízzel szolgálnak, s különösen a nagy számu barmok itatását könnyítik, a föld termékenységét is előmozdítják, gyárak állítását elősegítik, s a tájat is kiesebbé

teszik. A nagyobb folyók pedig halászat és hajózás által is használnak. A tiszta iható vizü tavak is jó szolgálatot tesznek mind itatás mind halászat tekintetében, de ilyen jó vizüek csak azok szoktak lenni, melyeken a folyók keresztül folynak. Minthogy azonban a folyóvizeket és tavakat csak a partmellékiek használhatják, s a vízvezetések a hol lehetőek is költségesek; a folyóvizek pedig áradások alkalmával iszaposok és annál fogva olyankor alig vagy sokszor nem is ihatók, megszürve pedig belőlök főleg a számos barmoknak elegendő mennyiségü tiszta vizet nehéz előállítani, a mely tájakon pedig a folyók télen befagynak, ott azokhoz ilyenkor nehéz hozzájok férni, s vizök is igen hideg: ezeknél fogva mulhatlanúl szükséges az országra nézve, hogy annak minden részeiben elegendő és jó vizet lehessen találni az ásandó kútakban. Ezek nélkül sem a folyóktól távolabb lakó nép, sem barmai el nem élhetnének. A honnan látnivaló, hogy a jó és bő vizü számos kútak mulhatlanúl szükségesek az ország jólétére, főleg a nép és barmai életének és egészségének fönntartására. Hogy a kútak jó és bő vízzel láthassák el az ország népét, ez a föld fekvésétől,

föld nemétől, légmérséklettől, uralkodó időjárástól, az ország folyóinak számától és nagyságától függ. A magas földek többnyire viz szükében vannak, a lapályok inkább bővében. Hegyes vidéken majd minden völgyben van forrás vagy patak, de azok nem mindig bővizűek, s nagy részök gyakran kiszárad, kútak pedig hegyes vidéken csak a völgyekben alkalmazhatók sikerrel. Némely földnek rendesen viz szükében vannak, mint a meszes vidék, s a homok területek, melyekben ha találni is vizet nagyobb mélységben, de állandó kútakat nehezebb készíteni. A forró földtájon gyakoribb a viz szüke, mint a mérsékletteken. A hol az évnél több szakában van esőzés, nem szorulnak meg úgy viz dolgában, mint ott, hol évenként egy vagy két hosszú esőzés szokott lenni. A folyók s tavak közelében könnyebb a kútakban vizet találni, mint a tőlök távol eső vidékeken. Általában attól függ viz tekintetében az ország jó állapota, hogy mind a népnek mind barmainak elegendő, mindenütt könnyen hozzájutható, jó íható és tiszta vize legyen, e mellett egyéb szükségét is mindenütt és mindenkor elláthassa vele. A honnan a termékeny de ros

vizü vidéknél többet ér egy sokkal terméketlenebb, ha igen jó a vize. A posványos vizek pedig és a mocsárok nem csak hogy hasznára nincsenek az országnak, hanem ártalmasok is; mert a mellett hogy vizök ihatatlan, és mind az ember mind a barom egészségének ártalmas, kigőzölgéseikkel a vidék levegőjét rontják. Az ugynevezett erek is a nagy lapályokon többnyire posványosok, s ritkán adnak csak szükségből megiható vizet is, de a tisztább vizüek a baromfiak tartásánál nagy hasznuak, s a mellettök eső földek nedvesítése által azoknak termékenységet előmozditják.

Igen alacsony fekvésü lapályokon azonban a folyók áradásai, bár a földet iszapjok által termékenyítik, másfelől tömérdek kárt és pusztitást okoznak; s a hol nincs közel magasabb hely, hova legalább a nép barmival együtt menekülhessen, kevés idő alatt egészen tönkre tehetik a népet. Lehet ugyan ezen, mint szintén a folyóknak közlekedést hátráltató rendetlen kanyargásain is, azoknak szabályozása által sok helyen segíteni: de rendkívüli esetekben az ily munkák sem védik meg mindig a vidéket az árviz pusztításai ellen. Az olyan vidék tehát, melynek földje csupa

ily alacsony lapályból áll, soha sincs telyes biztosságban, pedig az élet s vagyon biztossága legelső tekintet érdemel. Az igen alacsony lapályokon a levegő és viz sem oly jó szokott lenni, mint a kissé magasabb területeken, s a föld szünteleni nedvessége az épületekbe fölhatván, mind az egészségre mind az ételmi s egyéb szerek eltartására nézve káros befolyással van, mi főleg az ugynevezett földár alkalmával nagy mértékben érezhető. S ennél fogva a csupa alacsony lapálynál, bár legtermékenyebb is, az állandó maradást tekintve többet ér a biztosabb, bár terméketlenebb földterület.

A tengerviz iható nem lévén, csak halászatra, hajón közlekedésre, és sófőzésre használható. A fagyos földtáj szélein ellenben a nép a csekély sikerű vadászat mellett csupán a tenger-halászatból tarthatja fön magát.

A tavak, ha vizök nem iható, de egyébiránt nem mocsárosok, csak tengerek gyanánt tekinthetők, s mint ezek, csupán halászatra és némelyek hajón közlekedésre, a sós vizű tavak pedig sófőzésre is használhatók.

7-er. Függ az ország állapota földjének termékenységétől, s termékeinek ne-

meitől, és aránylagos mennyiségétől. Mert a nép sem magát sem barmait fön nem tarthatja elegendő táplálék nélkül, e mellett még sok dolgokra van szüksége, melyeknek mind a föld termékeiből kell kitelniök; s ha ezekért, főleg az élelmi szerekért, más népekre szorul, még ha ezeket mindenkor beszerezhetné is azoktól, sorsa tőlök függ; s általában minden ország csak annyira lehet önálló, a mennyiben másokra nem szorul. Egy tája sincs ugyan a földnek, melyben a természet három országból minden megteremne: de egyik országban több, másokban kevesebbféle, egyikben nagyobb, másokban kevesebb mennyiségben terem azon tárgyakból, melyek az embernek szükségesek. Az állatok közül legszükségesebbek azok, melyek szelid állapotban az embernek táplálkozási, öltözeti, s egyéb hasznos szereket szolgáltatnak, vagy őt munkáiban segítik, vagy védelmére haszonvehetők; azután a vadak közül azok, melyekből az ember, vadászat, halászat sat. által táplálkozási, öltözeti, s egyéb hasznos szereket nyer. Minél több és fontosabb tekintetben haszonvehető valamely állat, annál szükségesebb az embernek, mint a tuloknem, melyben

semmi sincs a mi haszonvehető nem volna, s e mellett a földművelési munkákban nagy segítségül szolgál; a juhnem, mely mind táplálkozási mind öltözeti szereket bőven ad, a ló, mely egyéb hasznain kívül főleg a védelmi háboruban mulhatlan szükséges, stb. A növények közül legszükségesebbek a gyümölcsfák, a gabnaneműek, és az ugynevezett vetemények, melyek az embernek, s egy részben barmainak táplálékot és takarmányt nyújtanak; továbbá azon növények, melyekből öltözet s egyéb hasznos szerek készülnek, mint len, kender, sat. a gyógyszerül használt növények; a barmoknak eledelül és takarmányul szolgáló fűvek; s az erdők vadfái, melyek mind tüzelésre, mind építkezésre, mind munka s egyéb eszközök készítésére szükségesek. Az ásványok közül legszükségesebbek: a só, mely nem csak az ember étkeihez és barmai számára, hanem a húsneműeknek besózására és eltartására is, s ezenkívül sok mesterségekhez szükséges; a vasérc, a melyből nyert vas és ebből készült acél a földművelési, építkezési, házi, kézműi, gyári, és védelmi eszközökre mulhatlan szükséges; a kőszén, mely tüzelésre, kivált fa nemlétében, igen hasznos

szert nyujt, s részint olesó volta, részint kisebb terjedelme, részint erős tüze miatt a gőzgépeknél s némely műhelyekben és gyárakban nagy előnnyel használható; az építésre alkalmas kövek, melyek erős, tartós, és egészséges lakhelyek, hidak, kikötők készítése körül hasznosok. Nagy hasznuak még azon ércsek, melyek részint pénzzé verve a belkereskedést előmozditják, a külkereskedés által pedig hasznos dolgok beszerzésére szolgálnak, részint sok hasznos eszközök, mint műszerek, gépek, sat. készítésére szükségesek; s több más ásványnevek, melyek különféle haszonvételre szolgálnak; így a mely országban a salétromhoz könnyen lehet jutni, ez a lőszer készítésére nézve nagy nyereség.

A természet három országai közül az ásványok helyhez lévén kötve, az ország a benne hiányzókat, vagy nem elegendő mennyiségben találhatókat csak a külföldről szerezheti meg; az állatok és növények közül hiányzókból ellenben sokat meghonosíthat. Mert, amár minden földtájnak megvannak a maga állat- és növénynevei, melyek vagy csak ott, vagy ott legjobban diszlenek: de némelyek ezek közül még a szomszéd földtájnak köze-

lebb eső részén is kiállják a légmérsékletet, s annál fogva ott is meghonosíthatók, ha nem is épen oly sikerrel; ugyanazon földtájon ugyanazon hosszúsági irányban fekvő országok közül pedig, az egyikben hiányzó állat- vagy növénynem a másikkól rendesen könnyen áthonosítható, főleg ha a föld fekvése, a föld-nem, és a levegő nem nagyon különböző.

Annál kedvezőbb már valamely ország állapotára nézve, minél több és jobb terem meg benne a szükségesebb és hasznosabb tárgyak közül, s minél könnyebben juthat azokhoz. Mert lehet ugyan szorgalommal minden földet termékenyebbé tenni, de a föld terméketlenségét egészen kipótolni soha sem. Így a hideg táji népek, a földnek ottani terméketlensége miatt, a növényekre nézve melegebb országokra szorúlnak, vagy csupán állatokkal táplálkoznak, még pedig leginkább csak halászat és vadászat által, mivel a majdnem szünteleni tél miatt az ott megélhetők közül is igen kevés barmot tarthatnak. A honuan a hideg tájon nagyszámu nép kis földön nem élhet el. A valamivel melegebb tájakon ugyan, a baromtenyésztés, a hol a föld erre már elég termékeny, maga is eltáplál közép számu né-

pességet: de nagy számú nép aránylag kis terjedelmű földön csak oly tartományokban élhet el, hol a baromtenyésztéssel a földmívelést is össze lehet kötni, melyet nagy sikerrel csak a mérsékelt földtájak közepe felé s azoknak melegebb részein és a forró földtájon lehet üzni. A forró földtájon azonban maga az önként termő gyümölcs és általában gazdag növényzet, a könnyű és szapora baromtartással, a dús halászáttal és vadászattal egybekötve, képes eltartani nagyszámú népességet, s földmívelés hozzájárultával még nagyobbat.

8-or. Függ az ország állapota földterületének határaitól. Az országok határai rendszeren oly természeti akadályokból állnak, melyek a népek tovább terjeszkedését megállapították, vagy oly kijelölt vonalokból, melyek egyezkedésnél fogva vannak két szomszéd nép által megállapítva. Védelemre jobb határok a természeti akadályok; s bár a külfölddeli közlekedés könnyebb volna, ha nem lennének ily akadályok a határon, de mivel így a szomszédos országok szélén lakók közt szünteleni súrlódások lennének, ennél fogva a béke kedvéért is jobbak határoknak a természeti akadályok. Ezek vagy tengerek, vagy

nagy tavak, vagy folyóvizek, vagy hegyek, vagy sivatag puszták.

A tengerek védelmül csak oly népek támadásai ellen használnak, melyeknek nincs hajóhadok, a hajóhaddal bíró népeknek ellenben még a legnyiltabb utat mutatják a megtámadásra, kivéve azon esetet, ha a tenger nehezen hajózható, és kevés s könnyen megvédhető révei vannak; de ekkor maga az ország sem könnyen közlekedhet a tengeren túl lakó népekkel. Mindamellet mégis biztosabb határok a tengerek a folyóvizeknél a külső megtámadás ellen. Más részről ellenben az országnak is, ha a tenger könnyen hajózható, s főleg ha elegendő számu jó kikötői vannak, ez által könnyü közlekedési ut nyilik hajókon nem csak a szomszéd népekhez, hanem az egész föld minden részeibe. S e tekintetben a könnyen hajózható, s kivált kedvező fekvésü tenger mellett lakó népek helyezete igen jó. Neveli ezen előnyt még az is, hogy a tengerhalászat bő táplálékot szolgáltat a népnek, s más tekintetben is tetemes hasznót hajt. Ha a tengerpart csak néhol alkalmas a kikötésre: ezáltal a védelem könnyü, de a közlekedés is kevés helyre van szoritva, s a halászat keve-

sebb hasznót hajt, azt is nagyobb fáradsággal és idővesztéssel. A hajózás által mindenféle nyílt közlekedésnél fogva a tengermelléki népeknek könnyebb kifejlődniök, mint a száraz földdel körülvett országok lakosainak, kiknek külfölddeli érintkezését a szomszédok könnyebben elzárhatják. Jobb az országra nézve, ha oly tenger a határa, melyen túl közel termékeny országok, vagy a melyen közel termékeny nagy szigetek vannak, ha a tenger nem szirtos vagy zátonyos s ha a szélvészek nem nagyon gyakoriak rajta. Ha a határúl szolgáló tenger igen nagy terjedelmű, ez védelmül biztosabb, mert az ellenség távolról nem oly hamar támadja meg az országot; de a közlekedés is hosszas hajózást és több költséget kíván, s a hosszú hajózás alatt a szélvészek által sok ember elvész.

A nagy tavakra, mint határookra, ugyanazok illenek, a mik a tengerről mondva voltak.

A folyók, mint határok, védelemre keveset érnek; mert ha csekélyek, az ellenség átgázol, ha nagyok, hidakat ver rajtuk; sőt, minthogy a nagy hadseregek rendszeren a folyók mellett kénytelenek vonulni, mind a fo-

lyók körül lenni szokott lapályok könnyü utja, mind e lapályok termékeny volta, mind a se-reg és barmai számára szükséges viz, mind a szárazon és vízeni kettős szállítás könnyüisége, mind a folyók körül nagyobb számmal lenni szokott nagy városok miatt: ennél fogva a folyók még utat mutatnak az ellenségnek, s azt a nép nyakára hozzák, kivált ha a folyó melletti lapályok nem mocsárosok. Innen a folyók környéke mindig a háboruk színhelye és hódítások utja volt; főleg pedig a nagy folyók melletti országok, kivált a lapályosok és termékenyek, a történetek bizonyítása szerint kevés ideig állhattak fön a sok hadakozások miatt, s az ott lakott népek egyik a másik után elenyésztek. Ellenben a külfölddeli békés közlekedésre nézve kedvező a határúl szolgáló folyóknál az, hogy hidak által és hajókon nem csak a szomszéd népekkel könnyü a közlekedés, hanem hajókon azon tengerrel is, melybe a folyó ömlik. S e részben legkedvezőbb az országra nézve, ha a folyó épen az ország szélén ömlik a tengerbe; mert így a tengerre jutást nem oly könnyen zárják el előle a szomszéd népek.

A hegyek sokkal jobb határok az ed-

dig említetknél védelmi tekintetben, de csak úgy, ha oly járhatatlanok, hogy sereg vagy sehol nem szállhat át rajtok, vagy csak néhány szoros uton, melyeket könnyü megvédni. Igy azonban az ország is el lesz szigetelve, vagy a külfölddeli közlekedés csak e néhány utra szoritva. E mellett az ily nagy hegységek vidéke is természetlen szokott lenni. De a külbátorság bőven kipótolja az ily határszélek kevesbbé használható voltát. A hegységek azonban csak akkor birnak ily előnnyel a védelemre nézve, ha az országot vagy egészen vagy legalább nagyobb részét körülveszik.

A sivatag puszták legbiztosabb határok védelmi tekintetben, ha terjedelmesek és egészen természetlenek, kivált minden víz nélkül, mint a homok és főveny sivatagok szoktak lenni, s ha vagy telyességgel vagy legalább közel nincsenek bennök termékeny völgyek. De az ily sivatagok elzárják az ország népét a külföldtől; innen a puszták közt lakó népek rendesen hosszas külbiztosságban élnek, de miveletlenek.

A hol csak síkságon vagy hegyen-völgyön átmenő egyezkedési vonalok az ország

határai: ott nyereség védelmi tekintetben az országra nézve, ha a határon belül, közel hozzá, nagy hegység, vagy legalább nagy terjedelmű nehezen áthatolható erdőség van, melyben az ellenség benyomulását meggátolni mindig könnyű. Rosz ellenben az országra nézve, ha a szomszéd ország széle hegyes vagy erdős, a magáé pedig síkfold; mert így ez szüntelen ki van téve a nehezen visszaverhető beütéseknek és rablásoknak, ha a szomszéd nép azokra hajlandó.

9-er. Független az ország állapota a szomszédoktól. Mert nagy következményű valamely ország állapotára nézve, ha több vagy kevesebb, számra nagy vagy apró, erős vagy gyenge, mivelte vagy durva, jó vagy rossz erkölcsű, kisebb vagy nagyobb értelmi képzettségű, ugyanazon vagy atyafias vagy idegen nyelvű, barátságos vagy ellenséges, békés vagy hódítani vágyó népek, termékeny vagy terméketlen, baromtartásra vagy földművelésre vagy kézi iparra, halászatra, vagy ezek közül többekre alkalmas, gazdálkodásra vagy kereskedésre szorító vagy mindkettőt űző országok veszik körül, közelebb vagy távolabb esik a föld nevezetesebb pontjaihoz,

könnyen vagy nehezen juthat é azokhoz közlekedési tekintetben, nem esik é utjában valamely földrész közlekedési, költözködési, hadi, hódítási mozgalmainak. Mert ámbár a népek sorsa és állapota változhat és időnként változik is: de tetemes változások többnyire hosszú időközök mulva történnek vagy mennek véghez; a földi környületek ellenben rendesen ugyanazok maradnak, mert rendkívüli nagy természeti változások a földön évezredek alatt alig történnek. Vad, tudatlan, hódítani vágyó, annyival inkább ellenséges népek között sem kifejlődési, sem biztossági tekintetben nem oly kedvező az ország helyzete, mint különben; idegen nyelvű népekkel nehezebb közlekedni és egyetérteni, mint rokonnyelvűekkel; terméketlen országokkal véve körül, drágábban eladhatja ugyan termékeit a nép, de ha megszorul, nem tud segíteni magán, s a szegényebb szomszéd népek inkább vágnak az övére. Ha a földnek nevezetesebb pontjaitól távol esik, vagy azokhoz nehezen juthat: nem használhatja föl azon előnyöket, melyeket az avval érintkezhetős nyujtana. Ha hódítások, hadakozások utjában esik, (mint például azok, melyeknek terjedel-

mes lapályon menő igen nagy folyóvizek a határaik): soha sem biztos eléggé a békéje, sőt megmaradása sem.

II. Rész.

A lakosokról.

A mi az ország lakosait illeti, e tekintetben függ az ország állapota:

1-ör. A lakosok számától. Csupán a nép számát tekintve, erősebb az ország a védelemre, jobban megmivelheti földjét, s a sűrű érintkezésnél fogva jobban kimivelheti a nép magát, ha a földterülethez képest nagyobb számú a népesség. De ha nagyobb számú a nép, mint a mennyit az ország földje eltáplálni bír: az ilyen ország csak úgy és addig tarthatja el a nagy számú népet, ha és a mennyiben gyártmányok készítése, s az ezekkel üzött kereskedés által a fölösleges népségnek szükséges táplálékot a külföldről megszerezheti. Ellenben ha ezen ut el lesz zárva előle, akkor csak a fölösleges népnek kiköltözése segít rajta, ha van hova, másként az inség közönségessé lesz. Azonban sokat tesz a népnek szorgalmas, ügyes, és értelmes volta arra,

hogy kis darab földön is nagyszámu népesség élélhessen; ugy hogy a mely földön egyik nép nyomorultúl teng, ott egy másik szintazon számu képes a maga szorgalma, ügyessége, és értelmessége által magát meglehetősen jó állapotban föntartani.

A nagy számu nép is elfogy csakhamar a sok hadakozás, az inség, mértékletlenség, kedvetlenség, betegségek, egészségre káros hatásu munkák, elpuhulás, és a rosz levegő által. A kevés számu nép is elszaporodik, ha békében, jólétben, vidámon, egészségesen élhet, ha mértékletesen s egyszerűen él, s ha egészségrontó munkákat tenni nem kénytelen.

Figyelmet érdemlő körülmény az is, hogy a lakosok száma az ország összes földterületén aránylagosan legyen eloszolva, a mint a földtermékenysége s egyéb körülmények kívánják és engedik. Ha egy vidéken sokan összeszorulva laknak, akkor nehezebben élhetnek el és mozoghatnak, mint kellően oszolva el; kivételt tesznek itt a gyárhelyek, hol gyakran nagyobb számu nép szükséges a munkákhoz, mint a mennyit épen a határ eltarthatna; de az ilyen egyes eseteket kiegyenliti a gyártmányoknak az ország többi vidékeiről eleséggel kicserél-

lése, vagy ennek szükség esetében külföldről azokért beszerzése.

2-or. Függ az ország állapota a lakosok minőségétől, mind testi, mind erkölcsi, mind miveltségi tekintetben. Szükséges a lakosokban

a) A testi erő. Mert erőtlen népesség nagy számban sem tehet annyit, mint kevés számu erősebb. Némely népfaj ugyan erősebb a másikinál, mit a földtáj s levegő hatásán kívül a tápláléknak, nevelésnek, életmódnak, szokásoknak, de egyéb körülményeknek is lehet tulajdonítani: de minden népfaj, bármely országban válhat arodonként gyengébbé erőssé, okos nevelés, s ezzel összekötött hasznos testgyakorlatok, kellő jólét, mértékletesség, munkás de nem szerfölött terhes életmód mellett, ha az ország állapota jó; s viszont a legerősebb népfaj is elsatnyul és gyengül, megfogy, sőt arodonként kivész, az inség, kedvetlenség, mértékletlenség, elpuhulás, erőltetett vagy egyébként egészségrontó munkák, egészségnek ártalmas szokások, sat. által. Minden lakosok összes ereje együttvéve teszi az ország összes erejét, mely mind a földnek mívelésére, mind az ország védelmére, minél

nagyobb annál jobb. A magukkal is tehetetlen lakosok nemhogy szaporitnák az ország összes erejét, hanem annak még terhére vannak. A mely országban sok betegségek uralkodnak, ezek által a munkára és védelemre alkalmas személyek száma kevésre száll le; mert a betegség ideje alatt a lakosok magukkal tehetetlen állapotban vannak, s különben is a sok betegség az embert a fölgyógyulás után is gyengébbé teszi. A folytonosan gyengélkedők, bár tehetnek valami keveset, de az ország erejét igen kevéssel szaporitják; mert sok gyengélkedő lakos együttvéve alig tehet annyit, mint egyetlen ép erőben levő.

A testi erőt mintegy megkettőzi a testi ügyesség azáltal, hogy az ügyes ember mindent kevesebb erővel s gyorsabban és jobban viszen véghez mint az ügyetlen, s annál fogva több és jobb munkát tehet, s a munkát tovább győzi, mi főleg a védelmi háboruban nagy hasznára van az országnak. Az ügyességet némely életmód jobban kifejti mint a másik, de főleg a korán kezdett és folytatott testgyakorlatok tökélyesítik.

b) A jó erkölcs. A jó erkölcsű nép egymásközt békével és nyugodtan él, mi so-

kat tesz az ország boldogságára; más népeknek pedig bizodalját és tiszteletét megnyeri, mi őt kivülről sok tekintetben biztosítja, s boldogulását előmozdítja. Ellenben a mely országban rossz erkölcsök uralkodnak, az közel van vesztéhez.

c) Az értelmesség. Ez megsokszorozza a nép erejét; mert ésszel többet lehet tenni mint erővel. Az értelmesség kifejlesztésére sokat tesz némely életmód is, és a körülmények melyek közt a nép él; de legtöbbet tesznek arra nézve a közhasznu tudományok, ha a nép között általános el vannak terjedve. A tudományos értelmesség által a kevés számu nép erősebb lesz sokszor a nagy nemzeteknél. Aránylagos anyagi erővel is párosulva pedig mit tehet a tudomány, azt némely virágzó népek példái mutatják. Tudományos nép föl tudja használni országának azon kincseit, melyek tudatlan nép kezében használatlan hevernének, s kevesebb fáradsággal mindenben nagyobb eredményt tud előidézni mint a tudatlan, mely nagy fáradsággal jut kevés sikerhez. E mellett a tudomány tiszteletet szerz a népnek más népek előtt, s függetlenebbé teszi azt más népektől; a tudatlanság ellenben

más népektől függővé teszi azt mindenben, a mi egy kissé nagyobb ismeretet kíván, s e miatt tekintélyét is elveszti.

d) A miveltség. Ez megnyeri a népnek a többi népek jó indulatát és becsülését, s utat nyit neki azok közé, hol őt rendesen barátságosan fogadják. A durvaság ellenben elvadítja tőle még azokat is, a kik hozzá közelednének, s mintegy elszigeteli őt más népektől.

3-or. Függ az ország állapota a lakosok nyelvétől. Ha lakosai mind ugyanazon egy nyelven beszélnek, ez nagyon könnyíti mind az igazgatást mind a közlekedést; ellenben minél több a különböző nyelvek száma közöttök, annál több bajjal jár mind a kettő.

4-er. Függ az ország állapota lakosainak vagyonosságától. Mert arra, hogy az ország valamit tehessen, eszközök is kellenek; szegény ország rendesen keveset tehet. A vagyonosságot azonban a föld termékenysége nyújtja az ipar segítségével; mert ámbár az ipar által a kevésbé termékeny földön is lehet kereskedés útján külföldről vagyont szerezni, de ez mindig bizonytalan, mivel másoktól függ, s a kereskedés csökkentével a

vagyonosság is alábbszáll, s akkor a magára szorított nép, bár azelőtt leggazdagabb volt is, elszegényül lassanként, ha terméketlen a földje; termékeny földön ellenben a szegény nép is csakhamar nagy vagyonosságra emelkedhet, kellő szorgalom, ügyesség, és értelmesség mellett.

Áll pedig a lakosok vagyona, a földbirtokon kívül, hasznos barmaik számában és jó minőségében, melyeket földjeiken tartanak, a halak és vadak bőségében, melyeket halászat s vadászat által fognak, a termékekben, melyeket a földből nyernek, a földmívelési, kézműi és gyári s védelmi s egyéb szükséges és hasznos s némely kényelmi szerekben és eszközökben, és termény- s használható gyártmány-készletekben, ide számítva még a biztos, tartós, egészséges, és alkalmas lakhelyeket, melyektől nagy mértékben függ a lakosok életének és erejének tartóssága, s egészséges volta, mint szintén a barmaik számára szükséges alkalmas épületeket, termékeik, gyarműveik és eszközeik s egyéb szereik eltartására alkalmas táraikat, közlekedési eszközöket, mint kocsiakat, szekereket, hajókat. Mindezek összesen véve teszik az ország összes vagyo-

nát, hozzátudva a közintézetek épületeit és fölszerelését, a közvédelmi szereket és eszközöket, melyekhez tartozik a hajóhad is a hol van, az országos közlekedési eszközöket, mint kő és vasutakat, hidakat, kikötőket, csatornákat, s ezekhez szükséges hajókat, gőzkocsikat, távirdákat, s ezeknek fölszerelését, s a t. egyszerűen minden hasznavehető közvagyon.

A pénz az ország összes vagyonát csak a külkereskedés által növelheti, még pedig csupán annyiban, a mennyiben a pénzért hasznos termékeket vagy eszközöket szerezhethet a külföldről az ország népe, mi mindig a szomszéd népektől függ, s annál fogva a pénzért így szerezhető vagyon mennyisége szüntelen különböző és bizonytalan; ellenben a külkereskedést nem folytató országra nézve a pénz csak annyiban számítható az ország összes vagyonához, a mennyiben mint fém (tudniillik arany, érengy, vagy ezüst, melyből a pénz készült), közhasznú kézművekre hasznavehető, de mint pénz csupán divatos kelendőségénél fogva szolgál a vagyon-cserélésnek vagyis adás-vevésnek és kereskedésnek könnyebbítésére, minthogy kis helyen elfér, mely könnyebbség legérezhetőbb a közadónak és köz-

kiadásoknak kezelése körül. Ezeknél fogva az országban időnként forgalomban levő pénz összege mindenkor úgy tekinthető, nem mint az ország összes vagyona, hanem csak mint az ország összes vagyona értékének képviselője; a külföldre kiadott pénz összege pedig úgy tekinthető, mint az érette külföldről beszerzett hasznos dolgok összes értékének képviselője. És így a pénz nem egyéb, mint a vagyon értékének általános képviselője, mely érték mindig attól függ, mennyit adnak mások érte, mit rendesen az határoz meg, milyen arányban van a pénz száma a vagyon számához képest. Innen a legpénzesebb ország is szegény, ha kevés a szükséges vagyona, s ha a hiányzót a külföldről be nem szerezheti pénzért; viszont a legpénzletlenebb ország is gazdag, ha minden szükséges bőven van benne. S ez így van az egyes lakosokra nézve is. Ennél fogva, ha például valamely országban tíz annyi pénz van, de egyszersem tízszerre drágább minden, mint egy másikban: semmivel sem jobb a lakosok állapota az élélhetésre nézve az egyikben mint a másikban. Sőt, mivel a pénznek a vagyonhoz képest aránylagos eloszlása a nép között soha tökéletesen el nem

érhető: ennél fogva mindig könnyebb a nép elélhetése oly országban, hol minden szükséges vagyon elég van, főleg a szegényekre nézve; legnehezebb pedig ott, hol a pénz csak kevesek kezében van összehalmozva. S annál szegényebb a legpénzesebb ország is, minél több szükséges és hasznos dologért szorul a külföldre, főleg ha a nép, élelme nagyobb részét, földje terméketlen volta vagy a népességnek szerfölött nagy száma miatt, a külföldről kénytelen beszerezni; mit ha teljesíthet is, de független soha sem lehet, s mint-hogy a teljesíthetés nem bizonyos, az éhenhalás lehetőségének mindig ki van téve. És ez hasonlóan áll az egyes lakosokra nézve is. Innen általában a kereskedő pénzes országokban ritkán él oly jól a népnek nagyobb része, mint a pénztelenebb földmivelő és baromtartó országokban.

III. Rész.

A polgári szerkezetről.

Az ország állapota legnagyobb mértékben függ annak polgári szerkezetétől, értve ezalatt a polgári alkotmányt, törvényeket, igazgatást, bíraskodást, adózási, pénzkeze-

lési, és védelmi rendszert. Ezekről részletesen szólni az országtan tárgya. Jó polgári-szerkezet nélkül a legszámosabb és erősebb nép is, a legtermékenyebb és legkedvezőbb helyzetű földön is boldogtalan, s a szünteleni kedvetlenség miatt elsovad, elbetegesedik, s kivész apródonként, mint ezt sok hajdan virágzott népek példái bizonyítják. Ellenben a leggyengébb nép is, a legkedvezőtlenebb helyzetű földön is, jó polgári-szerkezet mellett mindinkább gyarapszik.

IV. Rész.

Az ország jólétét előmozdító eszközökről.

Az ország jólétét előmozdító eszközök között, az eddig mondottak után külön megemlítést érdemelnek:

1-ör. Az ipar. Mert a legtermékenyebb földön sem élhet el az ember minden ipar nélkül; kellő ipar által ellenben, a kevésbé termékeny földön is tűrhető állapotot sőt jólétet is szerezhet magának. Az ipar, széles értelemben véve, magában foglalja mindazt, a mi által a népesség a maga élelmét keresi. Nevezetesebb ágai:

a) A földmivelés. Ez igen fontos az ország népességének föntartására; mert a nép a földnek termékeiből él és ruházódik nagy részben, s ezekkel táplálkoznak azon állatok is, melyek a népnek részint táplálékul, részint a munkában segítségül szolgálnak, s egyszersmind öltözethez való szereket adnak. A forró földtájon nagy részben önként nyújtja a föld a szükséges gyümölcsöket, azonban meg lehet sokszorozni a föld termékeit a mivélésére fordított szorgalom által; de már a mérséklett földtájakon gondos mivélést kíván a föld, még melegebb részökön is, hogy a nagy számu népességet eltarthassa. Valamely ország állapotának megítélésében tehát egyik fő szempont az, milyen karban van ott a földmivélés; s ennek szorgalmas folytatásán és tökélyesítésén mindinkább igyekeznie kell az ország népének. Főbb nemei a földmivélésnek: a gyümölcsfa-tenyésztés, gabnatermesztés; veteményezés, öltözeti szereket szolgáltató mint szintén közhasznu mesterségekben használt növények termesztése, takarmánytermesztés a barmok számára, és erdőtenyésztés; melyek közt a kerties földmivélés legnagyobb figyelmet érdemel.

b) Az állattenyésztés s főleg a baromtartás. Ennek gyarapodásától nagy mértékben függ az ország jó állapota. Mert a barmok részint táplálékul szolgálnak, tejük, húsuk által, részint öltözeti s egyéb szereket szolgáltatnak, bőrük, gyapjok, szőrük által, s különösen a bőrből a védelmi hadi készülétekre sok hasznos tárgyak készülnek; némelyek a földmivelési s egyéb munkák körül, a teherhordásra, utazásra nagy segítségül vannak, és nagy számu népesség erejét pótolják, s különösen a ló a védelmi háboruban mulhatlanul szükséges. A szelidített madarak közül az ugynevezett baromfiak tartása nagy hasznokat nyújt, mind az eledelre nézve húsuk és tojásaik mind a nyugalomra nézve tollaik által, főleg könnyü tartásukat és nagy szaporaságukat tekintve. Nagy figyelmet érdemel öltözeti tekintetben a mérsékelt meleg tájakon a selyemrovartenyésztés is. Minden hasznait összevéve, az állattenyésztés a hidegebb országokban még fontosabb, a melegebbekben pedig szintoly fontos a nép jólétére, mint a földmivelés; annyival is inkább, mert barmok segítsége nélkül nem győzné meg a nép a táplálására elegendő földnek mivélését

csupa kézi munkával, kivált a kevésbé termékeny országokban, sőt azok a föld termékenyebbé tételére is nagyhasznúak. Mily fontos a baromtenyésztés virágzása valamely országra nézve, ennek legnagyobb bizonyága az, hogy egész népek élnek csupa baromtartásból, holott csupa földmivelésből baromtartás nélkül nagy számú nép nem tarthatja fön magát.

A halászat és vadászat is e cikk alá tartozik némileg, mely mindkettő nagy segítségül szolgál a népek táplálására, kivált a halászat, melyből némely tenger-melletti népségek csaknem egyedül magából élnek.

c) A kézi mesterségek és művészet. Szükség esetében maga az ember is képes segíteni magán valahogy a legszükségesebb dolgokban, mint a vad népeknél láthatni; de a nagyobb polgári-társaságok nem lehetnek el különösen gyakorlott kézművesség és nagyban üzött gyárok nélkül. A csupán fényűzésre szolgáló kézművek és mesterségek mellőzhetők, és nagyobb részök semmi hasznú, s legfőlebb csak a mesterségi ügyesség fejlesztésére szolgálhat, de azonkívül hogy a népet elpuhítja, sok kezét elvon a hasznos foglalko-

zásoktól, s ez által csak az eleséget drágítja. Ellenben a kézművesség legszükségesebb és hasznosabb nemeinek virágzása mulhatlan kellék az ország jó állapotára. Legszükségesebb nemei a kézművességnek: a vas és faeszközök készítői, melyek a földmiveléshez, kézművességhez, gépészethez szükséges szerzőmokat és műszereket készítenek, melyek nélkül a többiek semmire sem mehetnének, mint szintén egyéb hasznos eszközöket; továbbá a szükséges öltözeti szerek és öltözetek, házi eszközök és edények, s más a közéletben hasznos eszközök, és az épületekhez szükséges részek s közönséges hajlékok készítői. Az építészet és gépészet a kézművességi ügyességgel már a művészetet is összeköti; ezek nagy mértékben elősegítik az ország virágzását, mind közhasznú építmények, mind nagyobb-szerű gépek, s a tudományok és művészet körül szükséges műszerek készítése által.

A kézművek készítését nagyon elősegítik a g y á r a k, melyek sok kézi munkát kímélnek meg; e mellett a hasznos készítményeket kevesebb költséggel, hamarabb, és nagyobb mennyiségben állítván elő, ez által azokat könnyebben megszerezhetőkké teszik; elmés

szerkezetök, s működésök szemlélése által pedig a nép értelmességét és találékonyságát nagyon előmozdítják.

A közhasznu művészetek is, mint: rajzolás, festészet, nyomdászat, metszészet, sat. sokat tesznek az ország virágzására, a tudományosság és értelmesség előmozdítása, az ismeretek terjesztése, az erkölcsök szelidítése, s az életnek ártatlanúl gyönyörködtetése által.

Mindezeknek gyarapítására pedig nagy hasznuak az öszművészeti tanodák, melyekből ügyes kézművesek, gyárnokok, művészek kerülnek ki, ezekben rövidebb idő alatt s jobban kitanulván kitűzött tárgyaikat a tudományszeres oktatás által, mint azokat csupa gyakorlatból hosszabb idő alatt kitanulhatták volna, s egyszersmind kitűzött tárgyak mellett a többi tárgyak körül is hasznos ismereteket szerezhetnek.

Mindezekre nézve már attól függ az ország jó állapota, ha a fönt említett mesterségekben és művészetekben elegendő számu és ügyes kézművesei, gyárnokai, művészei vannak. Mert a mely ország lakosai a nekik szükséges tárgyakat maguk elkészíteni nem tudják: az minduntalan más országokra szorul, s ez

által magát azoktól függővé teszi. Sőt annál jobb az országra nézve, minél többen értik lakosai közül a közhasznu mesterségeket és művészeteket, ha nem űzik is mindyájan azokat. De ha az ilyenekkel mindenkor foglalkozók száma szerfölött nagy a földmivelőkhöz s baromtartókhoz képest: ebből rendesen élelombeli szükség szokott következni, azon esetet kivéve, ha a kézművesek és művészek főlöleges műveiket küllországokban ugy eladhatják, hogy azoknak árrából viszont elegendő élelmiszereket lehet beszerezni ugyanonnan a hiány pótlására a kereskedés által. Terméketlen földü országokban ellenben, hol a nép a föld termékeiből meg nem élhetvén, küllföldről kénytelen azokat beszerezni, szükséges, hogy a kézművességet s gyárnokságot minél nagyobb számu lakosok folytassák, hogy műveikért az országba elegendő eleséget lehessen beszerezni a küllföldről. De az ily ország jóléte mindig a küllországok jólététől s a szomszédok tetszésétől függ, s ezek által a kereskedésből kizárva, vagy ügyesebb műiparu népek által kiszorítva, nem csak hogy független nem lehet, de magát föntartani sem bírja. A honnan az ország jólétét egyedül a

kézműi s gyári ipartól függeszteni föl, helytelen volna.

d) Az irodalom virágzása is nagyon fontos az ország jó állapotára nézve; mert a tudományosságot, értelmességet, és jó erkölcsöket a népesség közt terjeszti és gyarapítja, sőt a tudományosság és értelmesség által az ipar többi nemeit is tökélyesíti. Az irodalom virágzása a tanító intézetek virágzásától függ, de viszont azoknak gyarapodását is ez mozgatja elő. Az irodalom virágzása azonban nem abban áll, hogy sok könyvet irjanak valamely országban; hanem abban, hogy minél közhasznubb tárgyakról minél jobb könyveket irjanak. Többet ér egy közhasznu tárgyról írott könyv, ha jó, mint sok ezer csupán mulattató vagy épen semmi hasznu munka; s ugyanazon közhasznu tárgyról többet ér egy igen jó könyv, akármennyi gyengébbnél. Hasznos azonban ugyanazon egy tárgyban is, ha több jó könyv van róla írva; mert minden író más-más szempontból tekintvén a tárgyat, ez által legjobban kifejlik a többek egybevetéséből, mi a legjobb. Nem elég pedig az irodalomra nézve csak az, hogy közhasznu tárgyakkal foglalkozzék, hanem az is szükséges,

hogy minél több közhasznu tárgyra terjedjen ki; mert, ha csak némely tudományokra, annyival inkább ha csupán némely tudományágakra terjeszkedik ki, mindig csak egyoldalus annál fogva hiányos lesz a nép tudományos kifejlése, sőt a tudományok szoros összefüggése miatt azon egy tudományban sem sokra mehet. S e tekintetben többet ér valamely országgra nézve, ha irodalmában mindenik közhasznu tudományból van egy-egy jó könyv, mint az, ha csak néhányból számos jó könyv van irva az ország nyelvén. S csak akkor lehet virágzóznak mondani az ország irodalmát, ha minden közhasznu tudományból, és azoknak közhasznubb ágaiból, legalább egy-egy jó könyv forog köz kézen az ország nyelvén. A jó könyvnek pedig magában kell foglalnia a tudományra mulhatlanúl tartozó dolgokból legalább is mindazt, a mennyire azon tudományban minden nemzetek már előhaladtak, hogy a tudomány a jelenkori állásában legyen előterjesztve. A mely könyvek pedig, bár némely hasznosokat foglalnak is magukban, de a nép elpuhítására vagy ábrándozóvá tételére szolgálnak, annyival inkább ha az erkölcsökre kártékonyan hatnak, vagy az értelmességet

balitéletekkel, babonával homályosítják, nem szolgálnak az ország virágzására.

Az irodalom gyarapítására sokat tesznek a jó köz könyvtárak, melyeknek összeállításában nem annyira a könyvek sokasága, mint inkább az a fő dolog, hogy a könyvtár bár kevés de hasznos tárgyokról irt jó könyveket foglaljon magában; továbbá a köz gyűjtvénytárak a természet három országából, találmányok példányaiból, természeti ritkaságokból, sat.

2-or. A kereskedés. Mind a föld termékeinek, mind az ipar műveinek kölcsönös kicserélésére, szükséges a kereskedés, nem csak a külfölddel, hanem ugyanazon ország népe egyik vidéken lakó részének is a másikkal. E nélkül a termékeny vidékek sem lehetnek el, mert ott rendesen nincsenek meg azon gyártmányok, melyeknek készítése a természetlenebb vidékekre van szorítva, a természetlen vidékek pedig nem szerezhették meg nélküle a szükséges táplálékot; egyszóval, egyik fél sem cserélhetné ki a maga fölöslegét a neki szükségesért. Ez egyenliti ki, s osztja szét kellően, a földmívelésnek, baromtartásnak, és műiparnak javait az ország különféle

vidékei között. S minél különbözőbb természetű egyik vidék a másiknál, annál szükségesebb az országra nézve a belkereskedés. Azonban, ha a kereskedők száma igen nagy, a földmivelésre s baromtartásra szükséges népszámhoz képest: ez által a földmivelés és baromtartás szenved, s az ország károsul, mivel kevesebb lesz a terménye, mint különben lehetett volna. Egyébiránt ezt maga a nép elintézi saját haszná szerint. Itt tehát az ország belkereskedésére nézve csak attól függ az országnak e tekintetben lehető jó állapota, ha a belkereskedésnek semmi gátjai, akadályai nincsenek, hanem kiki a neki szükségest, ott a hol föltalálja, minél könnyebben és kevesebb költséggel beszerezheti. A külországokkai kereskedésre nézve is ugyanez áll; mert, ha a nép a maga fölöslegét ki, a neki szükségest pedig be szállithatja, tudni fogja ő ezt épen úgy a maga javára intézni, mint a belkereskedést, csak neheztve ne legyen neki; háboru idején azonban, mikor rendesen az élelmi és védelmi szerekből minél nagyobb készletekre van szükség, ezeket kivinni az országból káros erre nézve, még a barátságos országokba is, mindaddig, míg a háboru meg nem szűnik.

Ha valamely ország csupán külkereskedés által tartja fön magát: annak bár ideiglen jónak tetsző állapota sohasem biztos; mert mindig a külföldtől függ, mi főleg háboru idején igen veszedelmes. A mely ország hasznos tárgyakat szállitván ki külföldre, csupán fényüzésre tartozókat hoz be érettök, az mindig saját kárára kereskedik; a melyik ellenben a fényüzési tárgyakat eladván, helyettök hasznos tárgyakat kap, az valósággal nyer a kereskedés által. Terméketlen országoknak, melyek magukat saját termékeikből el nem tartják, egyedül a külkereskedéstől függ jólétök, s ugyanazért mindig bizonytalan; termékeny országoknak pedig, melyek magukat eltárhathják, a külkereskedés csak mellékes dolog. Ha valamely ország annyira bővölködik mindennel, hogy fölöslege is marad a maga szükségein fölül, s a fölöslegét külországra ugy adja el, hogy csak pénzt, nem pedig hasznos dolgokat hoz be helyette: veszit a külkereskedésben; mert pénze ugyan több lesz, de vagyona kevesebb, s mivel több lett a pénze, kevesebb lesz annak becse otthon, s ennélfogva az árúk értéke drágább, s e miatt az élélhetés nehezebb, kivált a szegényekre

nézve. Ha valamely ország oly termékeny is, hogy termékei fölöslegéért a neki szükséges gyártmányokat külföldről beszerezheti: azon kell igyekeznie, hogy azokat maga is tudja otthon készíteni; mert véletlen esetben, például háboru alatt, hirtelen megszorulhat a mellőzhetlen dolgokban, mikor épen legnagyobb szüksége lenne rájuk.

Ha valamely országnak népessége kevés a földje mivelésére s a baromtartásra és kéziparra: nyer, ha a külföldiek hordják ki terményeit; mert ámbár több pénzt kapna éretők, ha a maga népe hordaná ki azokat, de a kikordó külkereskedés elvonná a szükséges kezeket a földmiveléstől s baromtartástól és kézipartól, és sok időt elvesztene, e mellett ment a nép a kereskedéssel járó nyugtalan-ságtól és történhető károktól. Ellenben a mely országban a földmiveléstől, baromtartástól, és a szükséges kézipartól fölösleges nép marad: ott hasznosabb a kihordó mint a helybe-váró kereskedés a külországokkal.

A tengeri kereskedés több hasznot hajt, de a száraz mindenkor biztosabb; mert a tengeri utazás és szállítás mindig ki van téve a gyakori hajótöréseknek és tengeri rab-

lásnak. Ennélfogva a tengeri kereskedés nem tarthatja fön magát, ha csak nagy haszonra nincs kilátás belőle; a szárazai kereskedés ellenben apró hasznokkal is föntarthatja magát. A tengeri kereskedésben mindig több ember vész el, mint a szárazon folytatottban. Nagyban üzött tengeri kereskedés védelmére hajóhadat is kell tartania az országnak, e mellett jó kikötőket; ezek pedig sok költségbe kerülnek, s a kereskedés hasznának nagy részét fölemésztik.

A kereskedés általában nyugtalan élet, különösen a külországokba kihordó kereskedés sok törődéssel jár a szállítókra nézve, s ezáltal a népességet fogyasztja; csak a nagy népességű országok nem érzik meg szembe-tünőleg e veszteséget, mely valósággal mindig megvan. Kereskedő ország lakosainak számából mindig le kell számítani annyit, a mennyi egyszerre a kihordó kereskedésben szerteszt szokott utazni; az ország használható összes vagyonából pedig annyit, a mennyi rendesen egyszerre a határon kívül van; mert ezeknek hasznát a künlét ideje alatt nem veheti.

A kereskedő népek általán véve értelmesebbek külföldön szerzett tapasztalataiknál

fogva, mint a földmivelésre és kivált barom-
tartásra szoritkozók: de a földmivelő népek
testileg erősebbek, nyugodtabb és egyszerűbb
életűek, ezeknél pedig miveletlenebbek és
korlátozottabb értelműek a csupán baromtar-
tásból élők; mindegyik a szerint, a mint több
vagy kevesebb tárgyakat lát, több vagy
kevesebb, idegenebb vagy ismeretesebb em-
berek közt forog, szelidebb vagy vadabb
tárgyakkal foglalkozik.

A kereskedésben s minden adás-vevésben
állandóan meghatározott mértékek szük-
ségesek, melyeknek hibás vagy csalárd volta
sok veszteséget okozna apródonként, kivált a
szegényeknek, s a család alkalmá által a nép-
nek erkölcsét, a külföldiek előtt pedig hite-
lét megrontaná. Ennélfogva, a mértékeknek
pontosan meghatározása és a szerint készítése
s fõntartása, és az országban mjndenütt egyenlõ
mértékek használása, s mindezekre fölügyelés,
sokat tesz az országnak jó állapotára, fõleg
a nagyobb részint kereskedésbõl élõ népekre
nézve. Legalkalmasabb a mértékek különbsé-
gébõl származó bajok elhárítására, ha a nép-
pek egyenlõ nagyságu, s e mellett ugyan-
azon fõosztásu mértékekkel élnek.

A kereskedést általában az adásvevést a pénz könnyíti; s ennél fogva nagy hasznára van az országnak, ha pénzei határozott súlyuak és minőségűek, s ha az ezek körüli csatlások elbáritására gond van fordítva. Nagy könnyebbségül szolgál, ha a pénzdarabok oly rendszer szerint vannak fölosztva, melynél fogva értékeiket könnyen és gyorsan lehessen nagy mennyiségben is összeszámítani, s a nagyobbakat kisebbekre, a kisebbeket nagyobbakra, még pedig egyik ércnemből a másikra is, fölváltani. A pénz hamis volta, ha az országban kelendő lenne is, a külföld előtt a hitel rontására szolgálna. A pénzekre nézve is legalkalmasabb lenne, ha minden országok egyenlő súlyu, minőségű, és fölosztásu pénzeket veretnének az ugyanazon ércnemekből, mi által értékeik is mindenütt ugyanazok lennének.

3-or. A közlekedés. Hogy az ország igazgatása, védelmezése, a kereskedés, vagy bármely okból utazás, és a távolról értekezés gyors és könnyű legyen: e végre mulhatlanul szükségesek az országban a jó közlekedési eszközök, ugymint: a jó utak, ezeket összekötő hidak, folyóknak a hol lehet hajózhatóvá

tétele, s a hol szükség csatornák által összekötése, távirdák, levélszállítási, gyorsutazási és teherszállítási intézetek.

Az utak közt a vasutak érdemelnek legfőbb figyelmet, mert azokon a szállítás olcsó és gyors a gőzgépek segítségével, e mellett télen-nyáron egyiránt használhatók; melyeknél fogva főleg a védelmi háboruban nagy fontosságuk. A vasutakon kívül azonban még jó töltött utak is szükségesek, főleg vizenyős, mocsáros vidékeken, s ezeknek a folyókon keresztül összekötésére jól épült állandó hidak, melyeket szükség esetében hajóhidak is pótolhatnak oly évszakban, mikor a folyók nincsenek befagyva. Mert a legtermékenyebb ország népe is szegényül él, ha az egyik vidék a neki szükséges dolgokat be nem szerizheti a másiktól az utak rossz volta miatt, s egyszersmind az ország védelme nehéz a tábori szállítások terhes és lassu volta miatt; de már a csupa utazás is megkívánja a jó utakat, mely, sok tekintetbeni szükséges voltán kívül, a nép értelmességét is előmozdítja, a mennyiben az utazás közben sok hasznost tanul, tapasztal, a különböző vidékeken és azoknak lakosai között.

A hajózható folyók is, a hol ilyenek vannak, nagyon elősegítik a közlekedést, a hajózás, s főleg a gőzhajók által. S ugyanazért a folyókon a hajózás akadályait elhárítani, s azt minél inkább könnyíteni, az ország haszná kívánja, mi a vizek szabályozása által eszközölhető. A folyókon hajózás azonban a hideg országokban télen a fagy s ködök által akadályozva van, vagy egészen megszűnik.

A hajózási csatornák is, melyek a folyóknak egymással vagy a tengerrel összekötésére szolgálnak, előmozdítják a közlekedést, főleg kereskedési tekintetben; de ásatásuk, zárgátaik építése, tisztításuk, és föntartásuk, sokba kerül, e mellett a hideg országokban télen befagynak. Melyeknél fogva már ma, miután a vasutak használatba jöttek, új csatornák ásatása csak ott szükséges, a hol kevés költséggel nagyon kedvező vízi összeköttetést lehet általok eszközölni. — A földek öntözésére és gépek hajtására szolgáló csatornák hasznos volta kétségen kívül van.

A távirdek, rövid sürgetős értesítésekre, kivált az ország védelmében, nagy hasznúak, a rendkívül gyors közlés miatt.

Bővebb tartalmu levelezésekre nézve a

jól rendezett, biztos, és gyors levélszállítás megbecsülhetlen hasznu az országra nézve, mind igazgatási és országvédelmi, mind magánügyi tekintetben; mely mellett nagy hasznu még a pénznek s kis csomagu és súlyu tárgyaknak szállítására rendelt intézet.

A magánosok által állított gyorsutazási és teherszállítási intézetek is hasznos előmozdítói a közlekedésnek.

Mindezeknek jó karban föntartásától nagy mértékben függ az ország jóléte.

4-er. A közintézetek és közhasznu társulatok. Az ország jó állapotának biztosítására és előmozdítására sokat tesznek a közhasznu intézetek is, melyeket részint az ország maga, részint egyes községek, olykor közhaszonvételekre magánszemélyek is alapítanak. Ezek közt legfőbb figyelmet érdemelnek a köznevelést tárgyazó intézetek, mint: tanodák, tanítóképző, öszművészeti, kisdedóvó, testgyakorló intézetek, gyűjtvény-tárak, könyvtárak, csillagásztornyok, gazdasági intézetek; továbbá a gyámolító intézetek, mint: szülőházak, gyermekápoló, öregeket ápoló, ügyefogyottakat ápoló intézetek, árvaházak,

vakok, siketnémák intézetei, kórházak, tébolydák, munkaházak a munkát nem találó szegények számára, azoknak az elveszéstől és koldulástól megóvására; ezenkívül a biztosító intézetek, mint: éhség ellen a szük évekre tartott köz gabnatárak, kikerülhetlen szerencsétlenségek, mint jégverés, másokoza tűzvész által okozott károknak a közpénztárból pótlása, sat., s egyéb közhasznu intézetek. Minél több községben, minél több efféle intézet van, minél jobban szerkeztve és a szükségességekkel ellátva, minél jobb karban és minél jobb fölügyelet alatt: annál jobb az országra nézve.

Ezekon kívül sokat tesznek az ország virágzására a közhasznu célok eszközlésére magánosokból alakult társulatok is, mint tudományi, gazdasági sat. társulatok.

32

34

35

36

37

—

Vége.

TARTALOM.

I. Rész. Az ország földjéről.

	Lap.
1. A földterület nagyságáról	4
2. A földtájrról	5
3. A föld fekvéséről	8
a) A tengerszin fölötti magasságáról	—
b) A földszin változatosságáról	9
c) Az ország földterületének alakjáról	13
4. A földnemekről	14
5. Az ország levegőjéről	15
6. Az ország vizeiről	16
7. Az ország termékenységéről	20
8. Az ország határaitól	25
9. Az ország szomszédairól	30

II. Rész. Az ország lakosairól.

1. A lakosok számáról	32
2. A lakosok minőségéről	34
a) Testi	—
b) Erkölcsi	35
c) Értelmi	36
d) Miveltségi tekintetben	37
3. A lakosok nyelvéről	—
4. A lakosok vagyonosságáról, s az ország összes vagyonáról	—

III. Rész. Az ország polgári szerkezetéről.

IV. Rész. Az ország jólétét előmozdító eszközökről.

1. Az iparról:	42
a) A földmivelésről	43
b) A baromtartásról	44
c) A kézi mesterségekről, gyárakról, és mű- vészetekről	45
d) Az irodalomról	49
2. A kereskedésről, mértékekről, pénzről	51
3. A közlekedési eszközökről	57
4. A közintézetekről s köztársulatokról	60

III. Rész Az ország polgári eszközéről.

IV. Rész Az ország földjét előmozdító eszközről.

- 42 I. Az ország földjét előmozdító eszközről.
- 43 a) A földművelésről.
- 44 b) A bányászatról.
- 45 c) A víz-méltóságokról, gyárakról, és más iparról.
- 46 d) A közlekedésről.
- 47 e) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.
- 48 f) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.
- 49 g) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.
- 50 h) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

51 i) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

52 j) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

53 k) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

54 l) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

55 m) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

56 n) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

57 o) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

58 p) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

59 q) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

60 r) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

V. Rész Az ország közlekedéséről.

61 a) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

62 b) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

63 c) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

64 d) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

65 e) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

66 f) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

67 g) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

68 h) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

69 i) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

70 j) A közlekedésről, telephelyekről, pénzügyről.

